

Popoarele mării și imagologia căutării

În cronologia Facerii, apa a existat de la început, umplând adâncul, precedând apariția cerului și uscatului. Acestea au apărut abia după despărțirea apelor: Și a zis Dumnezeu: „Să fie o țârie prin mijlocul apelor și să despartă ape de ape!” (*Geneza* 1.6) Domnul a dat țâriei numele de cer. Apoi, în ziua a treia, a adunat apele subcerești la un loc și de sub ele a apărut pământul.

Despărțirea apelor interioare de apele exterioare este un eveniment ce se repetă zi de zi în lumea vie. La majoritatea animalelor, embrionii se dezvoltă într-un mediu acvatic propriu, protejat de o membrană semipermeabilă, de o coajă de ou sau de învelișul placentar din pântecul matern, până în clipa când sub-geneza individuală se împlinește și urmașul părăsește mediul acvatic lăuntric spre a se familiariza cu multitudinea de forme ale apelor din exterior. Gaston Bachelard zicea: „Apa este un bine sentimental”. Planetei noastre albastre ar fi trebuit să-i spunem Apă, dacă am fi putut să ne înălțăm în cer și s-o cuprindem dintr-o privire. Cum însă omul a fost multă vreme robul propriei greutate, a văzut doar întinderea dintre el și orizont, căreia i-a spus Pământ. Curiozitatea l-a împins să se întrebe: ce-o fi dincolo de orizont? Primul reper în imagologia căutării a fost linia subțire care desparte cerul de uscat. Nimic din ceea ce să nu poată fi depășit.

În ziua a șasea, când i-a făurit pe om și pe femeia lui, Dumnezeu le-a poruncit: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul.” Cetele, familiile, triburile, popoarele s-au pus în mișcare. Apoi, dincolo de culmile munților, de dealuri și văi, de câmpiile înierbate, a apărut al doilea hotar: oceanul. Nimic din ceea ce să nu poată fi depășit.

Dacă vechii evrei ar fi fost un popor de navigatori, cu siguranță că Dumnezeu le-ar fi poruncit urmașilor lui Noe: „Nașteți și vă înmulțiți și umpleți mările și le stăpâniți!” Dar, dintre fiii lui Sem, doar fenicienii ce-l adorau pe Baal și-și sacrificau pruncii aruncându-i în foc au preferat să-și întindă stăpânirea peste ape, la concurență cu corăbierii greci. Decât să repete experiența prin care a trecut strămoșul lor în timpul celor patruzeci de zile ale potopului, evreii au preferat să rătăcească patruzeci de ani prin deșert ca să-și afle propriul loc sub soare.

Dar mările n-au fost făurite ca să despartă continentele, ci ca să le unească. Această din urmă propoziție rezumă sintetic teza lui Thor Heyerdahl, un antropolog norvegian, care a afirmat că populațiile primitive au străbătut întinderile de ape cu ambarcațiuni simple și au colonizat pământuri aflate la mari distanțe unele de altele. După ce și-a terminat studiile, urmașul vikingilor a plecat să studieze lumea vie din insulele Pacificului. Aici a descoperit o serie de plante, materiale etnografice și arheologice, comune atât celor care trăiseră pe continentul american cât și triburilor din Polinezia. Lui Heyerdahl i s-a părut evident că populația insulară din Pacific nu provenea din Asia de Sud-est, așa cum se credea până atunci, ci din America, folosind plute confecționate din lemn ușor de balsă. Cu ajutorul curentilor marini favorabili, incașii străbătuseră marile întinderi de ape cu mijloacele simple

aflaie la îndemâna lor. Astfel, ei au trecut de cel de-al treilea și ultim hotar: țărmlul de dincolo de ape. Nimic din ceea ce să nu poată fi împlinit. Pentru că teza i-a fost contestată, norvegianul și-a adunat prietenii și au construit o ambarcațiune similară. I-a dat numele de Kon Tiki, după regele polinezian zeificat de urmașii poporului pe care l-a condus pe un alt Pământ al făgăduinței, risipit în mii de insule și insulițe tropicale. Ei au pornit în 28 aprilie 1947 din Callao, marele port de pe coasta peruană și au ajuns cu bine în arhipieleagul Touamotou, aflat la o distanță de 7000 km, după o călătorie de 101 zile.

Cea mai veche descriere a modului cum călătorii lipsiți de mijloace își pot întocmi o plută se găsește în *Odissea* lui Homer, versurile 309-350 din *Cântul V*. Cutezător ca și Ulise, după aproape un sfert de secol de la prima aventură, Thor Heyerdahl se îmbarca pe Ra-1, o altă plută, confecționată acum din papyrus, o plantă acvatică înrudită cu gramineele, din care egiptenii antichi confecționau suluri pentru scris. Ca model, folosise desenele și statuetele descoperite în templele și camerele mortuare din țara Nilului. De această dată, exploratorul dorea să confirme legendele amerindienilor, care spuneau că piramidele aztece au fost construite de oameni sosiți de peste marea cea mare.

Tezele lui Heyerdahl au iritat. Problema întâietății a pus întotdeauna probleme politice și juridice. Istoricii au acceptat cu greu că vikingii conduși de Leif Eriksson cel Fericit au descoperit Vinlandul american în jurul anului 1000, cu mult înainte de Columb. În 1421, o întreagă armadă chinezească, sub comanda amiralului Zheng He, cu femei, copii și porci la bord, a pornit către răsărit să descopere noi pământuri. În Brazilia au fost descoperite inscripții feniciene, în vreme ce capetele de războinici olmeci din Guatemala prezintă evidente trăsături negroide.

Teoria difuzionistă a fost combătută de partizanii izolaționismului, care susțineau că în vechime n-au existat exoduri maritime și nici schimburi culturale între civilizațiile din diferite colțuri ale lumii. În fond, disputa dintre oamenii de știință a avut ca subiect natura umană. Se pare că unii dintre ei citiseră *Moby Dick* de Herman Melville, iar alții nu. Zice Ismael vorbind despre uriașa balenă și neastâmpărul aventurii:

„Monstrul acesta funest și misterios îmi stârnea cea mai vie curiozitate. La fel, mările depărtate și sălbatică în care-și rostogolește ostrovul plutitor; de asemeni, primejdiile fără nume și fără scăpare legate de el; toate acestea, laolaltă cu gândul că mă așteaptă mii de priveliști și sunete minunate în largul coastelor Patagoniei, m-au făcut să cedez ispitei. Poate că, pe alți oameni, asemenea lucruri n-ar fi putut să-i atragă ; eu, însă, sufăr de veșnică mâncărime ce mă îmbie spre depărtări. Îmi place să plutesc pe mări interzise și să poposesc pe țărmluri barbare.”

Această curiozitate este o trăsătură definitorie atât pentru indivizii luați separat, cât și pentru comunitățile sociale mai mari. În *Anatomia balenei albe*, Marcel Pop-Corniș arăta că primul personaj credibil, definitiv pentru cultura americană a fost Pionierul, „ipostaziat diferit, ca geniul, cărturarul american, poetul, vizionarul, rostitorul”. O națiune tânără trebuia să caute și să-și găsească, înainte de toate, rostul: „un loc unde să se simtă acasă” (Tamási Áron).

Explorarea înseamnă surprize, rătăciră, încercări. Când hobbitul Bilbo părăsește locul unde a trăit o viață întreagă (mai puțin lunile cât i-a însoțit pe piticii plecați să-și recupereze comoara confiscată de zmeul Smaug), el cântă următorul cântecel:

Drumul duce-n jos la vale
De la ușa mea-ncepând.
Ah, grăbit, pe-aceeași cale
Voi pleca și eu curând,
Pân-la drumu-n care alte
Drumuri duc de oareunde —
Și de-acolo mai departe?
Încă n-aș putea răspunde.

(J. R. R. Tolkien, *Stăpânul inelelor*)

Drumul lui Kon Tiki a fost cel al curentului Humboldt, care pornește de pe coasta peruviană și merge până în Polinezia. O plută construită corect, zice Thor Heyerdahl, reprezintă un imens colac de salvare și prezintă o siguranță sporită față de un vas de dimensiuni mult mai mari: „Vapoarele intră deseori cu prova sau pupa în mare, așa că tone de apă năvălesc pe bord și îndoiaie butucii de oțel cum îndoim noi o sârmă, pe când o ambarcațiune mică în condiții asemănătoare, se descurcă mai bine, fiindcă își găsește loc între șirurile de valuri”. Pluta rezistă și pentru că, atunci când un talaz se revarsă peste ea, apa se scurge imediat printre bușteni, fără să afecteze flotabilitatea ambarcațiunii. Adesea, marinarii de la bord au scăpat pe o plută improvizată în grabă, după ce marea furioasă a răsturnat și a înghițit pachetotul.

Heyerdahl n-a fost singura persoană ce propovăduia astfel de „idei eretice”. Medicul francez Alain Bombard a ținut să devină un „naufragiat de bună voie” ca să demonstreze că omul poate supraviețui catastrofelor marine, numai să nu se lase cuprins de disperare. Între 19 octombrie și 23 decembrie 1952, el a traversat Atlanticul la bordul unei plute de cauciuc, pe ruta folosită ulterior și de expedițiile Ra. În tot acest răstimp, Bombard a băut apă de ploaie, suc stors din pești sau cantități mici de apă marină, s-a hrănit cu planctonul prins cu ajutorul unei plase confecționate dintr-un ciorap de damă și cu vietățile marine prinse pe parcurs. Vorba lui Thor Heyerdahl:

„17 mai, ziua independenței Norvegiei. Mare agitată. Vânt prielnic. Azi sunt bucătar și am găsit pe punte șapte pești zburători, pe acoperișul cabinei o sepie, iar în sacul de dormit al lui Torstein un pește necunoscut.”

Din păcate, aceasta se întâmpla în 1947, înainte ca superpetrolierele să împânzească oceanele și plajele să se umple cu butelii goale și ambalaje viu colorate din plastic. Dar douăzeci de ani mai târziu, în 1969, musulmanul Abdullah Djibrine, originar din deșertul Ciadului, care nici măcar nu știa că marea e sărată, a avut probleme cu purificarea rituală dinainte de rugăciune în momentul când Ra-1 a traversat o zonă poluată cu reziduuri evacuate de pe un tanc petrolier, care pluteau ca niște bucăți negre și uleioase de smoală în jurul ambarcațiunii. Pentru Bachelard, apa este un simbol al purității, deci sintagma „apa pură” constituie un pleonasm.

Înainte de a se desprinde din vecinătatea țărmlui african, pe Ra-1 a aterizat un pescăruș. El a fost izgonit de rățoiul aflat la bord, însă peste puțin timp pasărea marină s-a întors cu un întreg stol de surate. Auzind țipetele lor, Carlo Mauri,

fotograful și operatorul de filmare al expediției, a remarcat cu umor: „Știu ce le-a spus celorlalte păsări pescărușul alungat. Că a găsit un cuib de pasăre plutitor lângă Capul Yubi.”

Dacă un călător în timp va dori să refacă drumurile parcurse de Thor Heyerdahl, el va trebui să meargă până în Devonian, ba mai sigur până în Carbonifer, adică într-o perioadă situată la zeci și sute de milioane de ani după ce pământul a ieșit din ape. Degeaba, din alge și licheni nu se poate închea o ambarcațiune. Primele plante arborescente câtuși de cât trainice au fost speciile primitive de criptogame vasculare, adică ferigile. Jules Verne n-a dorit să riște. Eroi din *O călătorie spre centrul Pământului* au găsit pe țărmul mării din adâncul planetei o pădure fosilă formată din trunchiuri de conifere încă nefosilizate. Norocul lor, deoarece cărbunele e mai greu decât apa și nu plutește la suprafață.

Înainte să lanseze Ra-1 la apă, biologii le-au explicat exploratorilor că o bucată de stof scufundată în apă putrezește și se destramă într-un interval de două săptămâni. Thor Heyerdahl remarca glumeț că experiența e la fel de grăitoare ca aruncarea unui șurub de fier în apă. Cine vede fărâma de metal lăsându-se la fund, va trage concluzia că marile vase, precum *Queen Mary*, nu sunt capabile să plutească. După ce expediția Ra-1 a eșuat la 1000 km de coasta americană, norvegianul a construit Ra-2, o altă plută de papirus, cu care a reușit să străbată până la sfârșit cei 6100 km dintre arhipieleagul Canarelor și insula Barbados.

Bachelard spunea, referindu-se la *Aventurile lui Arthur Gordon Pym din Nanucket* de Edgar Allan Poe, că voiajul pe mare „este în realitate o aventură a inconștientului, o aventură ce se mișcă în noaptea unui suflet”. O plută purtată de curenții oceanici urmează marea curgere din natură, nu i se împotrivesc. Ea coboară inertă în adâncurile dintre valuri și se urcă pe coama lor fără nici un efort. Primitiva ambarcațiune constituie centrul unui sistem de referință absolut, față de care toate celelalte repere diurne sunt relative. „În visele noastre, infinitul este tot atât de profund pe firmament ca și sub valuri” – își completează Bachelard viziunea asupra imaginației materiei. „Aici, apa cuprinde cerul. Visul conferă apei sensul patriei celei mai îndepărtate, al unei patrii cerești.”

Cu suprafața în veșnică mișcare, Oceanul seamănă cu un creier adăpostit de calota craniană a cerului. În vreme ce străbat circumvoluțiunile lichide, călătorii de pe plută efectuează o introspecție, o explorare a sinelui. Similitudinea subconștient-noian de ape marine l-a inspirat pe scriitorul polonez Stanislaw Lem când a scris *Solaris* și a imaginat o lume inteligentă, dotată cu capacități mimetice și empatice ieșite din comun, capabilă să întrupeze simulacre modelate după coșmarurile și amintirile tănuite ale exploratorilor aflați pe orbita circumplanetară. Pornind de la carte, regizorul rus Andrei Tarkovski a reușit să făurească o capodoperă (1972) și să dezvolte sugestiile vizuale ale unei lumi străine pulsând vie, inaccesibilă intelectului, însă atât de familiarizată cu visele noastre.

Vorbind despre viziunile acvatice și marine ale lui Edgar Allan Poe, o reverie materializantă — o reverie care visează materia, Bachelard spunea:

„În cursul acestei contemplări în profunzime, subiectul capătă și conștiința intimității sale. Această contemplare nu este deci o *Einführung* nemijlocită, o fuziune fără nici o reținere. Ea este mai curând o perspectivă de aprofundare, pentru lume și pentru noi

înșine. Ea ne permite să rămânem la distanță în fața lumii. În fața apei adânci, îți alegi viziunea; poți să vezi după voie fundul nemișcat sau apa care curge, malul sau infinitul; ai dreptul ambiguu să vezi și să nu vezi.”

Dar, întrucât apele nu numai dezvăluie, ci și ascund, Bachelard a ținut să lase ceva nespus, ceva ce putem descoperi doar noi înșine. Reveria transcende spațiul geometric, ne smulge din gravitația realității și ne poartă ca o plută de vise pe tărâmul apelor cerești, către împlinirea vocației noastre firești.

Abstract

Man has always been an Explorer, interested in discovering new worlds, even in times when only primitive resources were available to him. The Thor Heyerdahl expeditions, such as Kon Tiki (1947), Ra-1 (1969) or Ra-2 (1970), proved that log rafts, made of balsa tree wood or of papyrus, could indeed cross over the oceans. As it is, the seas do not tear apart, but unite people from all over the world. In the imagology of the discoveries, there are three main landmarks: the line of the local horizon; our seaside; the other side. The longing for trespassing these borders derive from the Pioneer's imagination. The man wants to cross over the waters of the oceans or he wants to reach the stars, because “in our dreams, infinity is as much profound in the skies as it is deep under the waters” (Gaston Bachelard).